

Kallerup-præstens tragiske skæbne

*Psykiatrisk undersøgelse af sognepræst Sofus Holm,
der blev indlagt i asylet
ved Århus den 31. maj 1877 efter at have kritiseret
Christian den Niende for godkendelse
af den provisoriske finanslov af 12. april 1877*

Af Johannes Nielsen
Statshospitalet, Risskov

og

Henning Skov
Landsarkivet for Nørrejylland, Viborg

Data vedrørende Sofus Holm

Født den 5. marts 1837
Student i 1856
Cand theol med laud i 1862
Huslærer på Lolland fra 1862
Menig soldat og senere løjtnant i krigen 1864
Privatlærer i 1866
Kapellan i Østrup-Hjadstrup på Fyn 1870
Sognepræst i Skjoldborg-Kallerup fra marts 1876
Anklaget for majestætsfornærmelse i sin prædiken af 22. april 1877
Suspenderet som sognepræst i Skjoldborg-Kallerup 30. april 1877
Indlagt i Asylet ved Århus den 31. maj 1877
Udskrevet fra Asylet ved Århus den 8. juli 1877
Retspsykiatrisk erklæring ved overlæge Selmer af 9. juli 1877
Provsterettens dom den 17. august 1877
Landemodets dom den 16. oktober 1877
Forsvarerens anmodning om en udtalelse fra Sundhedskollegiet den 25. febr uar 1878
Sundhedskollegiets erklæring den 5. april 1878
Højesteretsdom den 26. april 1878
Afskedigelse som sognepræst i Skjoldborg-Kallerup den 14. juni 1878
Død i 1911

INDLEDNING

Psykiatrisk undersøgelse af sognepræst Sofus Holm, Kallerup, der blev indlagt i Asylet ved Århus i 1877 efter at have sluttet sin prædiken i Kallerup kirke den 22. april 1877 med at bede Gud indskyde Kongen at nedlægge den krone, han ikke længere bar med rette, fordi han havde underskrevet den provisoriske finanslov af 12. april 1877.

PROVISORIETIDEN

Den 19. maj 1875 indgav ministeriet C. A. Fonnesbech sin afskedsbegæring, og den 11. juni udnævnte Christian den Niende et nyt ministerium med Jacob Brønnum Scavenius Estrup som konseilspræsident. Ministeriet Estrup blev dannet på trods af, at Venstre havde flertal i Rigsdagen.

Da Rigsdagen mødtes i efteråret 1875, forelagde regeringen en samlet forsvarsplan til 71 millioner kroner, som af Venstre blev modtaget med en forsvarsplan til 30 millioner kroner samt forslag om indkomstskat. Der var ingen forligsmuligheder, og Estrup sendte rigsdagen hjem efter et par måneders forhandlinger og udskrev valg i april 1876. Efter valget kom Venstre ind med et styrket flertal, de havde nu 74 af tingets 102 medlemmer, og de havde 87.000 stemmer sammenlignet med Højres ca. 50.000.

I marts 1877 diskuterede man i rigsdagen muligheden af en midlertidig finanslov, der skulle løbe til 15. april, men forhandlingerne gik i hårdknude påskelørdag den 31. marts. Da Folketinget mødtes efter påskeferien den 4. april, meddeltes det, at Kongen havde besluttet at hjemsende Folketinget. Man var nu klar over, at den provisoriske finanslov ville blive en realitet, og den 12. april udstedtes: "Foreløbig lov om indtægts- og udgiftsbevilling indtil finanslov for finansåret 1. april 1877 til 31. marts 1878 er givet".

Pastor Sofus Holm

Venstre havde holdt fast ved den forudlagte plan gående ud på at tvinge regeringen til at træde tilbage ved at nægte at vedtage den årlige finanslov. Der stod jo i Grundlovens paragraf 49: "Forinden finansloven er vedtaget, må skatterne ej opkræves. Ingen udgift må

afholdes, som ikke har hjemmel i finansloven eller i en tillægsbevillingslov".

Ville regeringen benytte provisoriske love, var svaret enkelt. Grev Holstein udtrykte det på et møde i Kolding: "Frygten for en provisorisk finanslov betyder intet. Dersom Kongen virkelig skulle bryde sin ed på forfatningen, ville man uden mindste fare kunne nægte at betale skatter".

Helt anderledes så man på det hos Højre. Man henviste til Grundlovens paragraf 25: "I særdeles påtrængende tilfælde kan Kongen, når Rigsdagen ikke er samlet, udstede foreløbige love, der dog ikke må stride mod Grundloven og altid bør forelægges den følgende Rigsdag".

Denne bestemmelse om provisoriske love var netop, hævdede Højre, Kongens eneste værg mod Folketinget. Udgangspunktet var: ved at søge at tvinge en regering bort gennem finanslovsnægtelse angreb man Kongens grundlovshjemlede ret til frit at vælge sine ministre. Da en finanslov var nødvendig, måtte Kongen derfor benytte paragraf 25. Når der i paragraf 49 stod, at finansloven skulle være vedtaget, så betød der ikke, at Rigsdagen skulle have vedtaget den, men blot, at den lovgivende myndighed skulle have vedtaget den, og efter paragraf 25 var den lovgivende myndighed "i særdeles påtrængende tilfælde" netop Kongen alene. "Den opdagelse er så simpel, når den først er gjort, at selv ærede modstandere kunne gøre den efter", skrev teoriens fader, professor Henning Matzen.

SOFUS HOLM

Den 3. marts 1876 udnævntes den 39-årige kapellan Sofus Holm fra Østrup-Hjadstrup på Fyn til sognepræst i Skjoldborg-Kallerup sogn i Thy. Som sognepræst i Skjoldborg lod han i 1876 opføre en ny præstebolig. Sofus Holm var en særdeles frisindet mand, som ikke brød sig om at optræde med præsteværdighed. Han samlede gode venner og meningsfæller hos sig uden hensyn til deres økonomiske forhold, og ved en hyggelig pipe tobak drøftedes tidens brændende spørgsmål. Hos pastor Holm var en af sognets fattigste husmænd mindst lige så velkommen som de rige og ansete gårdmænd, hvad der vakte ikke ringe uvilje og medførte, at mange af sognets "spidser" ikke kunne fordrage pastor Holm.

Sofus Holms kirke i Kallerup

I marts 1876 sendte nogle beboere i Skjoldborg følgende åbne brev til pastor Holm i den lokale avis: "Er det sandt, hvad rygten fortæller, at Deres velærværdighed,

der af Hans Majestæt Kongen er udnævnt til at beklæde Deres embede og er lønnet af staten, sidste konfirmationssøndag hos gårdejer Poul Bertelsen, Skjoldborg, i hvis hus De var til stede for at lykønske i anledning af en datters konfirmation, har udtalt, at såfremt en provisorisk finanslov blev udstedt, ville De nægte at betale Deres skatter samt har tilrådet en del tilstedeværende gårdmænd at følge dette eksempel?"

Pastor Holm svarede nogle dage senere i avisen: "De unavngivne beboere i Skjoldborg sogn, som har afkrævet mig svar på, hvad jeg i et privat selskab måtte have sagt og dels tilrådet om at betale skat eller ej, dem skylder jeg ikke offentligt at meddele, hvad jeg privat har ytret, og dem indlader jeg heller ikke på at give svar på deres spørgsmål. Derimod vil jeg - af hensyn til, hvad jeg skylder mit eget gode navn og rygte, af hengivenhed for den menighed, som jeg er præst for, og af agtelse for det sogn, som jeg er medlem af - herved erklære, at hvad jeg ved den nævnte lejlighed har sagt, er ikke i strid med, men i forståelse med min stilling som kristen borger i Danmarks rige og præst i den danske folkekirke, og at jeg med mine ytringer har holdt mig på lovens og Guds ords grund".

Få dage senere skrev Thisted Amtsavis: "Det vil være læseme i frisk minde, at der i næstforrige uge rettedes et spørgsmål til pastor Holm, hvorpå gaves et undvigende svar. Samme præst har nu i søndags i sin prædiken og kirkebøn i Kallerup Kirke ladet sig henrive til ytringer, som vakte almindelig forargelse og derved foranledigede de herværende autoriteter til at tage sig af sagen. Under et politiforhør har efter forlydende forskellige vidner erklæret, at pastor Holm i sin prædiken omtalte Kongen som meneder, der havde brudt sin ed på Grundloven, og i den efterfølgende kirkebøn ønsket, at Gud ville få Kongen til at indse, at han ikke bar kronen med rette. Disse forklaringer har præsten i alt væsentligt tiltrådt. Sagen går nu til justitsministeriet, og præsten har afgivet løfte om indtil videre at afholde sig fra kirkelige forretninger".

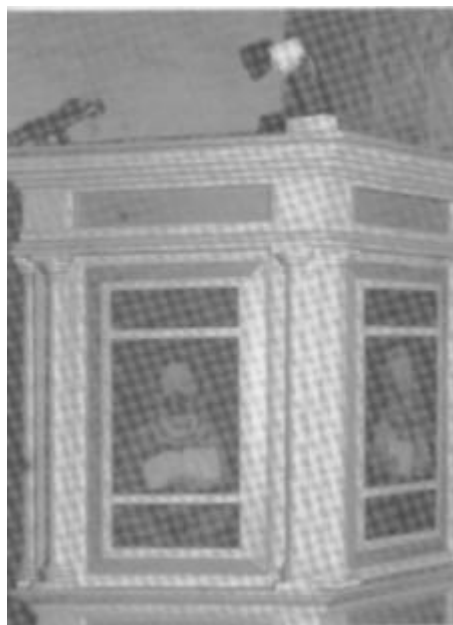
Det blev nu offentligt meddelt, at pastor Holm var suspenderet fra sit embede, og at der var beordret tiltale mod ham ved gejstlig ret. Amtmanden i Thisted beskikkede sagfører Lykke, Thisted, til at føre sagen, som efter ordre fra biskoppen i Ålborg skulle anlægges ved Provsteretten for Hillerslev-Hundborg herreder: "For det af ham under gudstjenesten i Kallerup Kirke den 22. april 1877 udviste forargelige og for Hans Majestæt Kongen fornærmelige forhold".

Provsteretten, der skulle behandle sagen i første instans, bestod af provsten og amtmanden. Sofus Holm blev arresteret. Dette skridt motiveredes dels med sagens beskaffenhed og dels med nødvendigheden af at få hans mentale tilstand nærmere undersøgt. Den 31. maj 1877 blev Sofus Holm indlagt på Asylet ved Århus.

SOFUS HOLMS PRÆDIKEN I KALLERUP KIRKE SØNDAG DEN 22. APRIL 1877

Denne prædiken har Sofus Holm nedskrevet efter hukommelsen nogen tid efter, at prædikenen var holdt, muligvis under indlæggelse i Asylet ved Århus fra den 31. maj til den 8. juli 1877:

"Den Glæde Herren lovede sine Disciple Aftenen før sin Korsfæstelse, det var Glæden over hans paa Døden følgende Opstandelse og over, at de selv skulde blive levendegjorte ved Delagtighed med ham i hans Livskraft. Og som lovet, saaledes skete det ogsaa: Herrens Opstandelse fulgte paa hans Korsfæstelse, og med hans Opstandelse begyndte ogsaa hans Menigheds umistelige Glæde, nemlig Glæden over Livets Sejr over Døden, og den Glæde boer endnu i Herrens Menighed.

Prædikestolen i Kallerup Kirke, hvorfra pastor Sofus Holm i 1877 fremkom med sine skæbnesvangre udtalelser om kong Christian den Niende

Og det er nu der, som vi idag vil tale om, hvordan allerede her den christne Menigheds Glæde over Livets Sejr over Døden ytrer sig. Denne Glæde afspejler sig egentlig i den Forvandling, som foregik med Apostlene, da de Opstandelsesdagen havde seet Herren og var blevne beaandede af ham. Før Mødet med Herren sad de nemlig indespærrede for lukkede Døre af Frygt for Jødeme, men efter at de vare blevne beaantede af den Opstandnes Aand, saa veg Frygten for Frimodigheden i Følelsen af, at Livet er stærkere end Døden, Sandheden stærkere end Løgneren, Lyset stærkere end Mørket. Og hvor det bliver Tilfældet, at den Opstandnes Aand giver os Følelsen af, at Livet er stærkere end Døden og Sandheden stærkere end Løgneren, da løsnes Tungebaandet, og der faaer Munden Mod til at tale, hvad Hjertet mener, og der bliver vi befriede. Saaledes var det med Apostlene, og saaledes er det endnu. Paa den Maade ytrer sig den christne Menigheds Glæde over Livets Sejr over Døden, naar vort Hjerte og vor Sjæl frit kan aabenbare sig gennem vor Mund.

Siger vor Mund, hvad vort Hjerte nægter, da lyver vi, saa begaar vi Sjælemord paa os selv. Og sige vi vel ikke Løgn, men dølgger Munden dog, hvad Hjertet føler og tænker, saa hemmer vi vor egen Udvikling, saa er vi bundne og fængslede indenfor de lukkede døre af Frygt for Jøderne. Kan derimod Munden frit udtale, hvad der ligger os paa Hjerte, da er vi fri som Fuglen, der er løst af Fuglefængerens Snare. - Talefrihed, Mundens Frihed, er nødvendig for vor menneskelige Udvikling. Skal vi

udvikles, maa vi ogsaa sige alt, hvad vi vil, naar det blot er sandt og ikke siges i Dommens eller det Ondes Tjeneste, men i Livets og Selvopholdelsens og det Rettes og Kjærlighedens Tjeneste (og dermed tillige i Kampens Tjeneste, og det er Kampen mod Livets Fjender og mod det Onde, jvf. Herrens Ord: jeg er ikke kommen for at bringe Fred, men Sværd. Matt. 10).

Og denne Mundens Frihed, hvorved der kommer Pagt mellem Hjerte og Mund, og hvorved vi befries, og som er os en Nødvendighed som mennesker, den skal vi Gud ske lov ikke bede Nogen om Forlov til. Vi skal ikke spørge eller bede noget Menneske om Forlov til at sige Sandhed, thi det har vi Lov eller Ret og Frihed til, uafhængig af alle Mennesker, og det har vi Ret og Frihed til som Mennesker. Men denne vor Ret eller Frihed kan vi ej hævde, saalænge vi hjærtelig er bunden i Syndens Trældom. Er vi bundne hjærtelig i den Troldom, saa synes vi (fejgt), at Sandheden og Retten maa være bange for Løgneren og Uretten, men f.ex. Sandheden - uforbeholdent bekjendt - maa dømme Magthavernes Færd. Og synes vi saaledes, at Sandheden maa gaa af Vejen for Usandheden, saa kan vi ikke hævde vor Menneskeret til at sige Sandhed.

Men med Christus kommer vi til at kunne gjøre denne vor Ret gjældende. Vindes vi nemlig saaledes af ham, at vi i vort Hjerte byder alt det Sande og Rette velkommen, saa Sandheden er os en kjær Ven og ikke en besværlig Politibetjent, som passer paa os (som paa Forbrydere), og forsager vi at gjøre vort Hjerte om til en Røverkule, d.v.s. til et Hjemsted for alle Slags fule Ting, og viser vi det Slette og Lave paa Dørene som Fjender deraf og som Venner af Sandheden, saa bliver vi ogsaa visse paa, at naar vi staar paa Sandhedens Side, saa staar Sandheden ogsaa paa vor Side, og saa bliver vi ogsaa visse paa, at Sandheden er den stærkeste og kan nok beskytte sine.

Paa den Vis hjælpes vi ved Christendommen til at kunne hævde vor Menneskeret til frit at lade vor Mund være vort Hjettes Tolk.

Og saa har vi ej blot Ret og Frihed til at sige Sandhed, men det er ogsaa vor Skyldighed. Vi skylder Sandheden at hylde den som vor Konge ved at være den bekjendt og vi skylder os selv ved Sandhedens Bekjendelse at bevare os selv i vor Pagt med Sandheden. Og som vi skylder Sandheden og os selv at bekjende den Sandhed, som vi troer, saaledes skylder vi ogsaa hverandre Sandhed. Af Sandhedens Meddelelse afhænger ethvert sandt Forhold mellem Mennesker. Derimod er det modbydeligt at snakke hverandre efter Munden og derved bestyrke hverandre i det Gale. Det er jo at befordre Mørket i Stedet for at forsage det. Derimod er der velsignet at leve i Sandhed Meddelelse med hverandre. Og bliver Nogen fornærmet paa Sandheden, fordi hans Selvskhed derved bliver saaret, saa forlanger han med slig Fornærmelse, at Sandheden skal omvende sig efter ham, istedenfor at han selvfølgelig skal omvende sig efter Sandheden, hvis han har traadt den for nær.

Det bliver altsaa Hovedsummen, at Sandhedens Meddelelse er liflig for os Alle, naar vi vil være Mennesker, hvorimod kun stødende for os, naar vi holder med det Umenneskelige.

Altsaa: med Sandhed gjør vi ikke Uret, men derimod forsager vi Uret, og vi har som Mennesker Ret og Frihed til at sige Sandhed, og det er vor Skyldighed mod Sandheden, os selv og hverandre, og det er det

Lykkeligste, thi Mennesker befries i os, naar Mund og Hjerte er i Forstaaelse med hinanden. Det er derfor det Sikreste, thi står vi paa Sandhedens Side, saa staar den almægtige Sandhed ogsaa paa vor Side.

Og se nu, kjære Venner! Efter at vi har sagt dette, saa er der Noget, som jeg idag maa tilføje. Og det er først dette: Kirken eller Menigheden har godt af Danmark, og Danmark skal atter have godt af Menigheden. Menigheden og dansk Tunge har jo sine Gjærning i Danmark. Derfor er det ej blot Blodets Røst, der taler, naar vi, der er Christne af dansk Herkomst, har Deltagelse for Danmark, men det er heller ikke Kirken uvedkommende, hvad der skeer i Danmark.

Og hvad der nu er sker her i Danmark i disse Dage, det er dette: at der af Kongen er lagt Haand på Grundvolden for hele det danske Samfundsliv. Der er lagt Haand på Grundloven, paa den Lov, som er min Ret og din Ret og enhver dansk Mands Ret. Og med dette sit Angreb paa vor Grundlov har Kongen tillige brudt sit med Ed bekræftede Ord, hvorpaa han er Konge, saa han nu ikke længere er Konge med Rette. Og saa hedder det i Dagens Epistel "ære Kongen", men det er ikke at ære Kongen at forholde ham Sandheden og snakke ham efter Munden og derved befæste ham i det Gale, men det er at ære Kongen at sige ham Sandhed og derved aabne han Vej til Sandhedens Erkjendelse og Omvendelse. Og saa skal vi efter Biblen bede for Kongen, men vi skal ikke bede for det lovstridte Regimentes Fortsættelse, men for dets afskaffelse.

Tro og Love er Betingelser for enhver Gjærning, Tro og Love forudsætter man agtet hos en Hønsepige, og hvad der er en Forudsætning for den mindste Bestilling er ogsaa en Forudsætning for den største Gjærning. - Og der er denne Forudsætning, som er krænket af Kongen, han har brudt sit med Ed bekræftede Ord, hvorpaa han er Konge og er derfor ikke længere Konge med Rette, men kun med Vold og Magt og Uret. Derfor maa vi bede til, at han vil nedlægge Kronen og ej blive det Folk til Skade, hvilket han som Konge er sat til at gavne. Et helt Folk er ikke tjent med at have en Meneder til sin Konge og Høvding. Det er en forfærdelig Forsmædelse, og det vil Gud ikke hæller, men han vil, at vi skal have en ærlig og skikkelig Mand til vor Konge.

Saa veed vi nok, at vi som Christne skal gjengælde Ondt med Godt, men det skal man da aldrig gjøre paa den Maade, at det bliver paa en Andens Bekostning, som f.Ex. hvis vi opofrede hele det danske Folks Ret for at føje Kongen i hans Uret. Og fremdeles: hvis vi gjorde det, saa blev det ej at gengjælde Ondt med Godt, thi det blev ej til Tjeneste af noget Godt, men det blev kun til Befordring af Tyranni og Slaven, d.v.s. til Befordring af det Onde og til at forraade Liv og Frihed. Og det var ej Kongen til Gavn, men at befæste ham i det Onde, derimod er det netop det Bedste, vi kan gjøre ham at sige ham Sandheden, og det højt og tydeligt over hele Danmark.

Og saa blot disse smaa Bemærkninger til Slutning. Jeg har som Embedsmand aflagt Ed paa Grundloven, derfor har jeg ej blot Ret og Frihed til at tale dens Sag, men det er ligefrem min Skyldighed, som jeg ved Tavshed vilde forsømme. Og dernæst har jeg aflagt Ed til Kongen, og den vilde jeg svigte ved Tavshed, hvorimod jeg er den tro ved som sagt at sige ham Sandheden. Dette er dog ej sagt for at komme Kongen til Livs eller i Dommens Tjeneste,

men det er sagt i Livets Tjeneste, d.v.s. for at værne om vor af Kongen angrebne Ret.

Saa er der ogsaa meget af det samme i os, som Kongen er falden (?) over. Der er hos os meget af Personsanseelse. Bliver saaledes et Ord sagt af en anset Mand, saa agtes det tidt og ofte, om det end er nok saa ubetydeligt, af Omgivelserne som noget overmaade dybsindigt. Bliver der derimod sagt noget af en udvortes ringe Mand, saa bliver det tidt og ofte slaaget hen som Intet, uafhængigt af, om det er Ret eller ej. Der sees paa, fra hvilken Mund det er, Ordet udgaaer, istedenfor at høre efter, hvad der udgaaer af Munden, og noget hermed beslægtet gjentager sig i alle Forhold. Men i Fald vi forsage dette grimme Væsen istedenfor at pleje det, og vi saa er frimodige, saa vil det, som nu er sket her i Danmark, blive Anledning til den borgerlige Friheds Sejr, og det vil blive til Ordets Befrielse og dermed ogsaa til den christne Menigheds Udvikling. Og dertil give Du Gud, vor Fader. Din Naade i Vorherres Jesu Navn! Amen! Saa bede vi dig, o Gud, at Du vil indskyde Kongen at nedlægge den Krone, som han ikke længere bærer med Rette”.

JOURNAL OVER SOFUS HOLM UNDFR INDLÆGGELSEN I ASYLET VED ÅRHUS

Syge-journal over patienten Sofus Holm i Asylet ved Århus. Indlæggelsesnummer 2813. Indlæggelsestid 31. maj 1877, afgangstid 8. juli 1877.

”Faderen var Præst melle m Middelfart og Assens, (død 1860), Moderen, en født Regensdorph fra Hamborg, levede endnu i mange Aar i Bogense. Ingen af Forældrene have været sindssyge, heller ikke, efter hvad der foreligger, fjernere Slægtninge - ogsaa hans Søskende synes at være sjælelig sunde, men det er i sin Tid oplyst for Kommunehospital (sandsynligvis af en søster), at Familien har Disposition til Maanesygdommen.

Han blev sat i Kolding Latinskole, hvorfra han blev Student i 1856.

Allerede i Drengaaarene skal han have gjort sig bemærket ved et pirreligt Gemyt og vexlende Sindsstemninger. I Studenteraarene synes han i det hele at have været et ret livsglad Menneske med et noget exalteret Væsen. Han studerede Theologi ret flittigt, skjøndt han ikke var uden Tvivl og Skrupler i religiøs Henseende og tog Examen med bedste Karakter i 1862. Umiddelbart derefter kom han som Huslærer til Præsten Immanuel Barfoed i Sørup i Slesvig. Denne sætter ham særdeles højt fra Karakterens Side og skildrer ham i et Brev fra Maj 1877 som et Menneske, der kun kjendte aandelige Interesser, let lod sig begejstre af alt, hvad der greb ham, med fabelagtig Uro trængte ind i ethvert Spørgsmaal, der mødte ham paa hans Vej, var aaben, ærlig og sandhedskjærlig indtil Hensynsløshed i alle sine Udtalelser, navnlig i national Retning, saa at han jævnlige stødte slesvig-holstensk sindede Befolkning dér i Pastoratet for Hovedet - en Skildring, der ogsaa ret godt stemmer med den Dom, som hans Svoger, Kommunelæge Schou i Kjøbenhavn, fælder over ham i hans yngre Aar. Han synes dengang væsentlig at være gaaet op i patriotiske Interesser og sluttede sig i det hele til det national-liberale

Parti, men lader dog undertiden til at have nogen Vaklen i sine Anskuelser.

Asylet i Risskov, ogsaa kaldet Dâreanstalten, hvorfra pastor Holm udskrives med den lægelige konklusion: Ikke sindssyg.

I Sørup forblev han, indtil han i November 1863 blev indkaldt til Krigstjenesten. Han var under Krigen med ved Dannevirke, fik ved Dybbøl en Kugle i den højre Hofteregion, som uden at efterlade videre Følger gav Anledning til et Lazaretophold i Kjøbenhavn, efter hvilket han avancerede til Lieutnant, men kom som saadan først tilbage til Als faa Dage før denne Stilling maatte rømmes og synes at have tilbragt den øvrige Del af 1864 paa Fyn.

Efter Krigen opgav han dog ikke den militære Bane. Baaret af levende Patriotisme og Tydskehad vedblev han i flere Aar at være Officer (10de Bataillon i Fredericia) og synes en Tid lang ganske at have opgivet Theologien for medelst religiøse Betæneligheder, men tog Huslærerpladser, naar han ikke var til Tjeneste. Saaledes havde han i 1865 og 66 et meget fordelagtigt Engagement hos Tesdorph paa Orupgaard, der skal have sat megen Pris paa ham, indtil Holm brouillerede sig med ham ved sine hensynsløse og yderliggaaende Udtalelser, rimeligvis angaaende Nationalitets Spørgsmaalet. Dog var han paa Orupgaard ogsaa i andre Henseender anset for en exalteret Person. Han opgav Stillingen paa Orupgaard for en temmelig daarlig Plads hos Dr. Bucsk i Ballerup, som han dog snart igjen ombyttede med den militære Virksomhed.

Imidlertid gjærede det religiøse Liv stærkt i ham, han synes navnlig i Vinteren 1868-69 at have lidt meget af Tvivl og Anfægtelser. Han aflagde ved denne Tid et Besøg hos sin Svoger, Pastor Otto Møller i Gylling, som i Løbet af en halv snes Dage - efter hans egne Ytringer - forhjalp ham til Klarhed over de Punkter i Kristendommen, der hidtil havde foruroliget ham, og aabnede hans øjne for Grundtvigianismens Værd, saa at han forlod Gylling som en begejstret Tilhænger af denne, hvad han ogsaa senere er vedblevet at være. Fra dette Besøg tog han hjem til sin Moder i Bogense - som det lader - med det Forsæt at blive Præst, men viste sig efterhaanden mere og mere exalteret, blev søvnløs, snakkede udelukkende om religiøse Materier og nationale Interesser, blev stærkt paavirket af Nordlys, Bisole og lignende Naturfænomener, som just dengang havde været iagttagne, blev mere og mere forvirret, saa at han i Juli 1869 måtte indlægges paa Kjøbenhavns Kommunehospital i en fuldstændig maniakalsk Tilstand med Voldsomhed, Hallucinationer o.s.v. Den meget ufuldstændige Journal fra Hospitalet oplyser forøvrigt kun, at det maniakalske Anfald tabte sig temmelig hurtigt, saa at han 6 Dage efter sin Indlæggelse igjen blev udskreven efter Familiens ønske, uden at der tilføjes noget om, hvorvidt han dengang blev anset for rask, eller hvordan i det hele hans Tilstand var ved Afgangen.

Heller ikke fra andre Sider foreligger der noget paalideligt herom. Han gik fra Hospitalet tilbage til Bogense, og et halvt Aars Tid efter blev han personel Kapellan hos en Pastor Lassen i Østrup mellem Bogense og Odense. Da han i denne Stilling ikke i kirkelig Henseende kunde sympathisere med Præsten - en meget gammel Mand - synes han under sit femaarige Ophold der at have ført et mindre heldigt Liv inden for fire Vægge, søgte hverken Omgang med Familien eller med Nabopræsterne. Som den han nærmest knyttede sig til af Nabopræsterne, nævner han selv en Kapellan Lassen, Søn af Lassen i Østrup.

Et kig indenfor på asylet, som interiøret tog sig ud, da pastor Sofus Holm i 1877 tilbragte fem sommeruger indenfor hospitalsmurene.

Han synes forøvrigt i det mindste i Begyndelsen at have været godt lidt af den gamle Lassen, og det lader ikke til, at man der i Huset har bemærket Rester af det maniakalske Anfald, som har vakt Betænkelighed, men han skal dog i mange Henseender have været sær. Han havde sædvanligvis ikke mange Tilhørere i Kirken og skal ikke have sluttet sig nøje til Menigheden - agiterede ikke i politisk Henseende, men lagde dog meget excentriske Ideer for Dagen i denne Retning.

Han havde meget at gjøre med Højskoleforstander Cold ved Odense, befæstede sig mere og mere i en yderlig gaaende grundtvigiansk Retning og blev i politisk Henseende ensidigt udpræget Venstremand. I det overfor omtalte Brev fra Pastor Barfoed omtaler denne et Besøg, som Holm aflagde paa Laaland i Sommeren 1875 og bemærker, at han dengang havde gjort et sørgeligt Indtryk paa ham.

Han saa bleg og gusten ud, var sjudsket i sin Paaklædning, ensidig og exalreret i sine Udtalelser, baade i politisk og kirkelig Retning, vilde i sidstnævnte Henseende kun anerkjende Grundtvigianismen i den krasseste Form og var Venstremand til det yderste. Hans Præstevirksomhed syntes ikke at tilfredsstille ham, han undslog sig for at søge Embede, havde mest Lyst til at

være Frimenighedspræst, men da han betvivlede sine Gaver hertil, tænkte han nærmest paa, efter den gamle Lassens Død, at skabe sig en tarvelig Tilværelse som Friskolelærer. Højrebladene vilde han ikke engang læse, han havde nok i Venstreprensens Sandhed. Han forekom i det hele Barfoed som en Mand, "der i ensomt Fængsel var blevet fremmed for Verden", men ved et otte Dages Ophold hos Barfoed levede han kjendeligt op og begyndte igjen at blive den Samme, som han havde været i Sørup.

Uagtet sine stædige Udtalelser om Præstevirksomheden i Statskirken, varede det dog ikke mere end et Halvtaarstid, før Holm var bleven Præst i Skjoldborg og Kallerup (sidst i 1875) i Thy.

Efter hans egne Ytringer forefaldt han dog, navnlig i Hovedsognet, ikke nogen særdeles Sympathi for hans Venstresind, som vel derfor mest har støttet sig til Husmandsklassen, som mere delte hans politiske Anskuelser, og ikke søgte synderlig Omgang udenfor Sognets Smaamænd, med hvem han tildels synes at have fraterniseret paa en mindre taktfuld Maade (han sees saaledes at være Dus med en Landsbymurer i Sognet). I det hele lader hans grundtvigianske Begejstring til da at være traadt noget i Baggrunden for den politiske Exaltation, som under Konflikten i Rigsdagen i Vinteren 1876/77 aldeles opfyldte ham og drev ham til stedse større Yderligheder, skjøndt han just ikke synes at have agiteret stærkt i offentlige Møder, men mest indskrænket sig til extreme Udtalelser i sin nærmeste Vennekreds, som dog ikke undlod at vække Opmærksomhed ogsaa udenfor samme. Heller ikke lagde han Skjul paa, at Udstedelsen af en provisorisk Finanlov kunde foranledige ham til Demonstrationer fra Prædikestolen, og det kom saaledes ikke ganske uventet for hans Sogns Folk, at han efter at bemeldte Lov var udkommet i Midten af April 1877, den paafølgende Søndag (22. April) i sin Prædiken i Kallerup Kirke bragte dette Regjeringens Skridt paa Bane som en ulovlig Gjerning, betegnede Kongen som den, der havde brudt sin Ed paa Grundloven og følgelig ikke længere var berettiget til at bære Kronen, som han udtalte Haabet om, at han vilde nedlægge. Efter den Opsigt, dette vakte, og den Misbilligelse, som umiddelbart efter Gudstjenesten blev ham tilkjendegivet, afholdt han sig dog fra lignende Udtalelser i den Prædiken, han strax efter holdt i Hovedsognet.

Han blev nu strax suspenderet fra Embedet og sat under Tiltale. I Forhørene vedgik han sine Udtalelser og erklærede dem for Frugten af modnet Overlæg, som han havde anset det for sin Pligt ikke at tilbageholde, men gik ind på at afholde sig fra lignende Ytringer, da det blev ham betydet, at han ellers vilde blive belagt med personel Arrest. Dette Løfte holdt han dog ikke, og som Følge deraf blev han arresteret den 18de Maj.

Imidlertid var Spørgsmaalet om hans Tilregnelighed paa Grund af Sindssygdommen i 1869 blevet rejst gennem Breve fra hans Familie og Venner, og han blev i denne Anledning indlagt til Observation her i Asylet d. 31te Maj 1877. Da det Offentlige kun betalte for 3de Forplejning, erlagde han selv Differencen mellem denne og Iste Pleje og blev saaledes anbragt paa Enkeltværelse i Asylet.

Journalnotat af 9. Juni 1877: Pastor Holm er en Mand af Middelhøjde, snarere under end over, noget spinkel, tør og mager, men ikke af sygeligt Udseende, med et ret

livligt Physiognomi og uden noget særligt Paafaldende i sin sædvanlige Optræden og Væsen. Ved ankomsten var han i nogen Sindsbevægelse og studsede ved at mærke, at her nok vilde blive Tale om mere end faa Dages Ophold, men beherskede sig dog ret godt, har efter et Par mislykkede Forsøg paa at stille sig paa en exceptionel Fod til Anstalten og efter en enkelt heftig Opbrusning over de tvungne Forhold, som dog lod sig dæmpe ved rolige Forestillinger, hidtil forholdt sig stille og ordentlig og uden Indsigelser føjet sig efter Stedets Skik og de givne Anvisninger.

Han samtaler ret frit og naturligt om almindelige Gjenstande uden at røbe særdeles Tilbageholdenhed eller Mistænksomhed, undslaa sig heller ikke for at meddele, hvad Oplysninger, der forlanges, udtaler sig ret uforbeholdent og aabent om sine Anskuelser og lægger ikke Skjul paa, at øjeblikkets politiske Interesser fylder hans Tanker helt og holdent, men søger dog ikke Lejligheder til at udbrede sig derover. Indlader man sig imidlertid med ham paa slige Materier, taler han sig varm og ivrig, bliver hensynsløs og extravagant i sine Udtryk, ulogisk i sin Argumentation og taber sig i socialistisk og venstrepolitisk pølsesnak.

Han er da ret uimodtagelig for Modgrunde, men taaler dog saavidt Modsigelse, at det som oplyst er gjørligt at føre en Dis kussion med ham, hvorigjennem der da kommer allehaande utopiske Ideer frem og de sociale Forhold ved Siden af en højst apellerende, men i det mindste tilsyneladende oprigtig og velment patriotisk Følelse, et glødende Frihedssværmeri og et brændende Had til alt Højrevæsen, der stemples som Løgn og Tyranni, medens han tillige med al sin Ensidedighed og blinde Fordømmelse af anderledes Sindede, i mange Punkter lægger en reel og retskaffen Tænkemaade for Dagen. Saaledes udtaler han sig meget skarpt om den J. A. Hansenske Skandale, misbilliger ogsaa Bjømbek og hans Færd og synes i det hele mest at have drevet Venstrepolitik for egen Regning uden at være Redskab for nogen af Venstreførerne, med hvem han overhovedet ikke synes at staa i nærmere Forbindelse.

Sine Udtalelser fra Prædikestolen vilde han have anseet det for Fejghed at tilbagekalde, de kunde dog maaske bevæge Kongen til at resignere, i hvilket Tilfælde han lader til at nære en uklar Forestilling om, at Folket i Anerkjendelse af hans Anger over Edsbrudet igjen kunde kaare ham til Konge, saa at Alt kunde blive godt igjen, hvorimod han ellers antyder Muligheden af en Afsættelse, naar Rigsdagen atter samles.

Konsekvensen af hans Optræden den 22. April synes han villig til at bære for den retfærdige Sags Skyld, ”der dog omsider vil sejre”, men han lader dog til at være ret alvorlig ved Tanken om den Straf der kan vente ham, om han end gjør sig Umage for at bortræsonnere dens Betydning for ham selv. I det hele kan han ingenlunde siges at gøre Parade mod det Foreholdne.

Det er ham meget magtpaaliggende ikke at blive erklæret for sindssyg, og han afviser Tanken om at være det med megen Bestemthed, uden at han dog synes at føle sig særdeles krænket derved eller bliver irriteret, naar Spørgsmaalet kommer paa Bane. I det højeste røber han nogen Uvilje mod dem af hans Slægt og Venner, som har rejst det uden al virkelig Grund. Anfaldet i 1869 forklarer han simpelthen som Resultatet af de religiøse Anfægtelser,

Tvivl og aandelige Kampe, som han i længere Tid havde været underkastet, og af de Grublerier hans Besøg hos Svogeren Otto Møller nærmest havde fremkaldt. Han var derved blevet aandelig overanstrengt og havde tilsidst under længere Tids Søvnløshed tabt Herredømmet over sig selv. Han bestræber sig for at reducere saavel Varigheden som Intensiteten af dette Anfald til det mindst mulige, skjøndt han ikke synes at have nogen klar Erindring om sin Tilstand paa Hospitalet - han ømmer sig endogsaa mod at erkjende det for en egentlig Sindssygdом og vil ikke vide af, at der efter hans Afgang fra Hospitalet endnu kan have været en sygelig Tilstand tilstede. Han benægter dengang at have været hallucineret, men indrømmer, at han endnu, naar der kommer religiøse Anfægtelser over ham, stundom hører ”en Truselsrøst”, som dog ikke angriber ham videre, da han veed, at den kommer fra Djævelen. Denne Truselrøst opfatter han gennem Øret: den kommer udvortes fra, men er ikke nogen artikuleret Lyd, skjøndt han nok forstaaer dens Betydning. Ogsaa har han undertiden fornummet en Stemme, der kommer fra hans eget Indre og har sit Sæde i Brystet, men som ikke synes at forurolige ham, snarere at være ham tilfredsstillende. Derimod benægter han bestemt nogensinde at have haft Syner eller guddommelige Aabenbaringer. Men undertiden har han i Nærheden af visse Personer bemærket en fra dem udgaaende ”Duft” som af Roser eller Nellikerod. Dette Phænomen, mener han, er det samme som i Christenforfølgelsesens Tid ogsaa iagtoges hos Martyrerne og betyder, at den Paagjældende har en levende Christelig Tro. Første Gang, han bemærkede det, var hos Pastor Thomas Rørdam i Norup i Fyn, da han en Dag, medens han var Kapellan i Østrup, kjørte sammen med ham paa en aaben Vogn. Senere har han bemærket det Samme hos Flere, blandt andre hos Pastor Jacobsen i Nykjøbing, og ikke sjældent naar han administrerede Alterets Sakrament, ved hvilken Lejlighed det især har været ham behageligt, da han saa kunde føle sig overbevist om, at Vedkommende nød Sakramentet paa rette Maade. Han holder for, at dette Phænomen til alle Tider har fundet Sted som særligt Tegn paa Guds Naade, men at det paa Grund af det tiltagende religiøse Liv er blevet hyppigere i nærværende Tider, fornemmelig siden Grundtvigs Lære om ”Ordet af Guds Mund” fandt Indgang hos Folket, og at det altsaa staa i et særligt Forhold til Grundtvigianismen. Han selv er ikke den Eneste i hans Bekjendtskabskreds, der har fornummet det. Rørdam, til hvem han talte derom, erklærer det dog for Indbildning, men som En, der har iagttaget det og tror derpaa, nævner han en fynsk Højskolelærer Morten Eskesen (der vistnok er Broder til Patienten Thomas Eskesen, som døde her i Asylet for et Aarstid siden). Ingen af disse hallucinatoriske Phænomener vil han nogensinde have bemærket før Hospitalsopholdet i 1869, men han haandhæver meget bestemt deres Uafhængighed af dette, og det skjønnes heller ikke rettere, end at de kun staa i Forbindelse med hans indre religiøse Rørelser, ikke derimod med hans politiske Exentriciteter. Ogsaa benægter han Sandsebedrag eller lignende Phantasmer i Barndommen og i Opvæksten, kun havde han paa Retraitten fra Dannevirke i 1864 Syner, ligesom mange andre af Soldaterne. Fremdeles indrømmer han, at han habituelt lider af urolig og afbrudt Søvn, især naar hans Sind er i Bevægelse, hvilket han uopfordret betegner som ”en Nervesvækkelse, han har arvet efter sin

Moder". Her paa Stedet synes han dog at sove ret godt, ligesom han i det hele lader til at føle sig vel og har Funktionerne i Orden, benægter ogsaa andre habituelle Onder og vil, med Undtagelse af en "Giftfeber" længe før Sindssygdommen, aldrig have gennemgaaet nogen alvorligere Sygdom. Hjertets Auskultation udviser intet Abnormt.

Han har hidtil været holdt paa Eneværelse, hvor han beskæftiger sig med æstetisk læsning o. desl., saa at han sjældent træffes ledig. Han røber ingen Tilbøjelighed til at sætte sig i Forbindelse med Omgivelserne, viser sig endogsaa noget sky lige over for Patienterne og holder sig i Gaarden mest for sig selv, men sees ofte at gaae omkring der, fordybet i Tanker og i kjændelig Sindsbevægelse. Døren aabnes herefter for hans Værelse: han begynder at spise i Selskab med de andre Patienter i Afdelingen og at blive trukket ind i Samliv med disse.

Journalnotat af 15. juni 1877: Skikker sig fremdeles ordentligt, passer sig selv, indlader sig ikke meget med de andre Patienter og kommer ikke i Disput med Nogen.

Journalnotat af 21. juni 1877: Røber i Anledning af Rigsretdommen i Marmor kirkesagen en paafaldende Mangel paa Kjendskab til denne Sag.

Journalnotat af 30. juni 1877: Giver fremdeles ikke Anledning til at ansee ham for sindssyg, gjør sig meget lidt bemærket og finder sig i Forholdene, uagtet han ved Lejligheden ikke lægger Skjul paa, at han anseer de Indskrænkninger, hans Frihed her er underkastet, for utilbørlige. Han har i Anledning af en Søsters længe ventede Død faaet en naturlig og smuk Korrespondance med en anden Søster, hvori han blandt andet lægger megen Samvittighedsfuldhed i Pengesager for Dagen. Iøvrigt beskæftiger han sig en Del med Skriverier som Forberedelser til hans Forsvar. Han er nemlig fast bestemt paa selv at ville føre sin Sag. Advarsler om, at han kunde være udsat for at forløbe sig og gjøre Ondt værre ved denne Fremgangsmåde, synes han at tage Overlægen ilde op, skjøndt han tilsyneladende har optaget dem i en god Mening. Derimod lagde han en umiskjændelig Glæde for Dagen ved i Aften at høre, at han med det Første vilde blive erklæret for ikke sindssyg og vilde aldeles Intet høre om, at han dog nok ved Lejlighed kunde være udsat for at blive det.

Journalnotat af 4. juli 1877: Erklæring afgaaet om, at han ikke kan ansees for utilregnelig, men er et til Sindssygdom stærkt disponeret Subjækt.

Journalnotat af 8. juli 1877: Afhentet til Arresten i Thisted under Ledsagelse af en Privatmand. Udskreven som: ikke sindssyg.

Udtag af journalen: Religiøs Exaltation og politisk Fanatisme, kulminerende i et Angreb paa Kongen fra Prædikestolen. Mistænkt for Utilregnelighed paa Grund af en forlængst overstaaet Mani. -Ikke sindssyg.

EFTERSKRIFT.

I årbogen for 1882 følges Kallerup-præsten Sofus Holm fra udskrivelsen i 1877 til sin død 34 år senere. I 1878 bliver præsten frifundet af Højesteret, mens der synges skillingsviser om "præsten og kongen".

Sofus Holm kunne for så vidt være blevet i sit embede efter Højesterets frifindelse, men da Sundhedskollegiet

betegner ham som "disponeret for stærke sjælelige brydninger, mangel på ligevægt og roligt omdømme som følge af en kronisk sygdomstilstand", havde ministeriet påskud til administrativt at afskedige ham med pension. Det skete 14. juni 1878.

Sofus Holm købte herefter et husmandssted i Vendsyssel, giftede sig i 1883. Den forhenværende præst levede en stiltfærdig tilværelse, passede sit landbrug og rejste en del rundt og talte i forsamlingshusene. Den 15. marts 1911 døde han i trange økonomiske kår.

Den lange beretning slutter med en diagnostisk vurdering af pastor Holm. Overlæge, dr. med. Johannes Nielsen, Risskov, skønner, at årsagen til Kallerup-præstens skæbne var en manio-depressiv lidelse.

Udførlig og langstrakt er beretningen om pastor Sofus Holm. Men den rummer så mange menneskelige og tidstypiske aspekter, at den - om end delt over to årgange - må bringes i sin helhed.

Ligeledes følger næste år de to forfatteres kildeangivelser.

M.F.

(Kilde: Historisk Årbog for Thy, Mors og V. Hanherred 1981, side 35-56).